

KASNOANTIČKO GROBLJE OREŠAC - LUKA II

UDK 904 (497.5) "652"

Primljeno/Received: 1999. 10. 15.

Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Tajana Sekelj Ivančan
HR-10000 Zagreb
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68

U članku su opisani rezultati arheološkog istraživanja na lokalitetu Orešac – Luka II u Virovitičko-podravskoj županiji. Istraživanja je tijekom ljeta 1997. godine provodio Institut za arheologiju (Tajana Sekelj Ivančan) u suradnji s Gradskim muzejom Virovitica (Silvija Salajić). Probnim iskopavanjima otkriveno je ukupno 5 jednostavnih skeletnih grobova položenih u dva reda. Uz pokojnike su pronađene bronzane kopče remena, jezičac remena, lukovičasta fibula, te novci Julijana II. Apostate i Valensa, koji datiraju istraženi dio groblja u drugu polovicu 4. stoljeća.

Ključne riječi: Orešac – Luka II, kasnoantičko groblje, pojasna kopča, jezičac, lukovičasta fibula, novac Julijana II Apostate, novac Valensa.

U okviru projekta "Arheološka topografija Virovitičko-podravske županije", koji provodi Institut za arheologiju iz Zagreba pod vodstvom dr.sc. Željka Tomičića, u suradnji s Gradskim muzejom iz Virovitice, izvršeno je probno sondažno arheološko iskopavanje na lokalitetu Orešac - Luka u općini Suhopolje (Virovitičko-podravska županija)¹. Uz voditelje arheoloških radova, Tajanu Sekelj Ivančan iz Instituta za arheologiju te kustosa arheologa Silviju Salajić iz Gradskog muzeja Virovitica, iskopavanju su prisustvovali studenti arheologije s Filozofskog fakulteta u Zagrebu². Istraživanja su trajala od 28. srpnja do 8. kolovoza 1997.g., a pokrovitelji arheoloških radova bili su "Poljoprivreda" Suhopolje i "Poljoprivreda" Gradina³ (Sekelj Ivančan 1997:104-108).

S položaja "Luka" poznati su površinski nalazi koji su pohranjeni u Gradskom muzeju Virovitica, otkupljeni od privatnog skupljača Ratka Radijevca iz Gačića, a koji pripadaju srednjovjekovnom razdoblju (Minichreiter 1985:46; Minichreiter 1986:88; Salajić 1994:63). "Luku" čine tri brežuljka S od kraja sela Orešac uz kanal-potok Brežnicu, a nadovezuje se na ranije istraživano područje "Bašće", "Svetina" i Dvorina" (Vikić-Gorenc 1969:24; Pinterović 1970:92,93; Pinterović 1973-1975:125,126; Nemeth-Erllich 1985:23-24; Minichreiter 1985:45-46; Minichreiter 1986:88; Nemeth Erllich 1986:103-106; Makjanić 1990:31-44; Sekelj Ivančan 1995:157; Minichreiter 1997:19-20, sl.1/8; Salajić 1996:54). Kako bi se međusobno razlikovali, označeni su rimskim brojevima - Luka I, Luka II (Luka IIa)⁴ i Luka III

¹ U članku se obrađuju arheološki nalazi iz kasnoantičkog vremena te ovaj rad posvećujem svom profesoru dr.sc. Marinu Zaninoviću povodom njegova jubileja.

² U provođenju probnih arheoloških iskopavanja povremeno su sudjelovali studenti Ivan Jengiđ (student 2.g. arheologije i povijesti umjetnosti) i Kristijan Gostimir (student 2.g. povijesti i zemljopisa) iz Virovitice, a tijekom čitavih iskopavanja prisutna je bila Nataša Pokupčić (student 3.g. jednopredmetne arheologije) iz Slatine i svima se najsrdačnije zahvaljujem.

³ Također se zahvaljujem dipl. inž. geodezije Vilimu Mišaku te g. Šutalu, M. Stranjaku i S. Ostojiću iz "Poljoprivrede" Gradina kao i radnicima "Poljoprivrede" Suhopolje: P. Slabincu, V. Venclu, R. Vukeliću te volonteru S. Štefancu iz Orešca.

⁴ Luka II i Luka IIa predstavljaju istu terasu koja se spušta prema potoku-kanalu Brežnica, ali su zbog drugačijeg karaktera nalaza pronađenih tijekom probnih iskopavanja, označeni različito (vidi dalje tekst).

(Karta 1). Cilj probnih iskopavanja bio je provjeriti podatke iz Zbirke Radijevac i opredijeliti uzvišenje - gradište Luka I određenom vremenskom razdoblju (Sekelj Ivančan 1997:105,106). Tijekom arheoloških radova na Luki I, saznalo se o namjeni izravnavanja terena od strane vlasnika povišenja označenog kasnije kao Luka IIa. Kako su površinski nalazi ukazivali na arheološki lokalitet, na položaju Luka II i Luka IIa napravljene su probne sonde⁵ označene kao sonde C i E (Karta 2).

LUKA II - Sonda C

Sonde C (Luka II) postavljene su na oranicama koje se nadovezuju na "Dvorinu", na blagoj padini koja se spušta prema uskom močvarnom pojasu oko Luke I. Kako se padina spušta tako su i površinski nalazi učestaliji. Osim mnogobrojnih ulomaka kostiju pronalaze se fragmenti jako isprane cigle, komadi antičke sive glatke keramike te mali ulomci rubova posuda, koji se ne mogu pripisati određenom razdoblju.

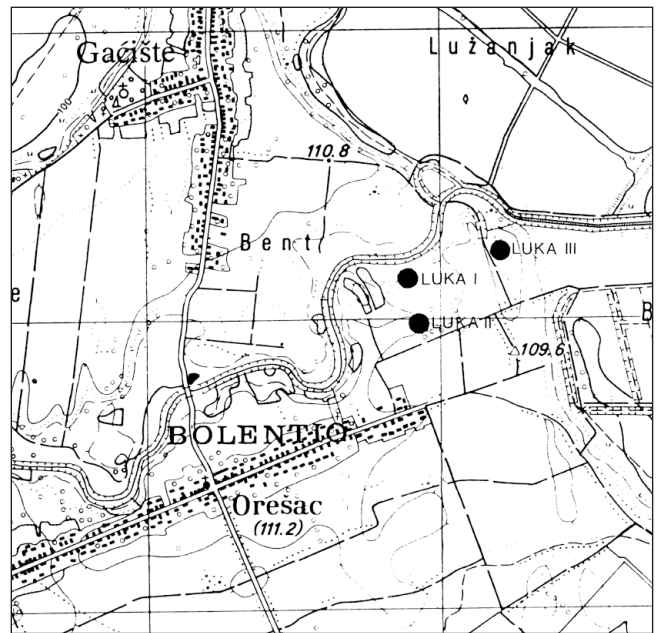
Sonde pod oznakom C sastoje se od 7 sondi (C 1 - C 7) različitih veličina koje su pratile konfiguraciju terena. Dimenzije sonde C 1 su 2x1,5 m. Prvi humusni sloj bio je bez nalaza. U drugom sloju na dubini od 0,40 m pronađen je dio karlice pokojnika – **grob 1**⁶. Površina je očišćena i dobiven je obris grobne rake (Sl. 1). Čitava sonda proširena je za 0,5 m (sonda C1a), dok je istočni dio sonde proširen za duljinu nogu. Pokojnik (duž.184 cm) je bio položen u smjeru I (noge) - Z (glava). Obje su mu ruke bile položene na karlicu (Sl. 3). Ispod karlice pokojnika nalazila se brončana pojasna kopča i jezičac remena (Sl. 8, gr. br. 1.).

Pojasna kopča (T. 1, 1):

Dimenzije: visina 3,55 cm, širina obruča 3,4 cm, širina pločice 2,45 cm.

Opis: Brončana pojasna kopča sastavljena od dva dijela: od ovalnog okvira rombičnog presjeka koji je na sredini sedlasto povijen i od pločice koja na kraju ima dugmaste završetke za pričvršćivanje na remen. Pločica je obavijena oko obruča, a na sredini ima rupu gdje je smješten trn za zapinjanje. Ukrašena je jednostavnim graviranim linijama koje se radijalno šire od izreza za trn prema zakovicama. Između njih nalazi se manji gravirani kružić. Na kraju trna nalaze se po dva zarezna na mjestima gdje trn prelazi preko obruča.

Unutar kasnoantičkih kopči, spomenuti oblik predstavlja najrašireniji tip (Koščević 1991: 68,69, br. 455). Takve kopče veoma su učestale na mađarskim nekropolama datiranim u 4. stoljeće - npr. Intercisa

Karta 1. - Detalj zemljovida s područjem antičkog urbanog središta Bolentio (?) i položajima Luka I, Luka II i Luka III u Orešcu, istraživanim tijekom 1997. godine

(Vago, Bona 1976: T 3, gr. br. 33, T 5, gr. br. 49, T 19, gr. br. 1116, T 20, gr. br. 1142, T XXXVII, 4, 6); Somogyszil (Burger 1979: T 14, gr. br. 72), kao i na slovenskim nekropolama, gdje su datirane u drugu polovinu 4. stoljeća (npr. Ravno brdo (Stare 1952: gr. br. 5, sl. 3, 4; Sagadin 1979: 308-310, T 7/9-14). Brončane pojasne kopče, u varijanti kakova je pronađena u grobu br.1, predstavljaju masovne produkte proizvođene u ljevaonicama metala uzduž limesa od druge polovice 3. i u 4. stoljeću (Alföldi 1957:460, Abb.101, 10). S obzirom na masovnu produkciju u širokom vremenskom razdoblju veoma su važni grobovi u kojima su uz kopče pronađeni i novci. U nekim grobovima one su pronađene u kombinaciji s istim tipom pojasnog jezička kao što je slučaj i u grobu broj 1 i datirane novcem Konstancija II (337-361), Valentinijana I, Valensa, Gracijana - Intercisa (Vago, Bona 1976: T 9, gr. br. 146, T 13, gr. br. 1012, T 14, gr. br. 1030); Somogyszil (Burger 1979: T 11, gr. br. 54, T 15, gr. br. 79); Ljubljana (Sagadin 1979: gr. br. 170).

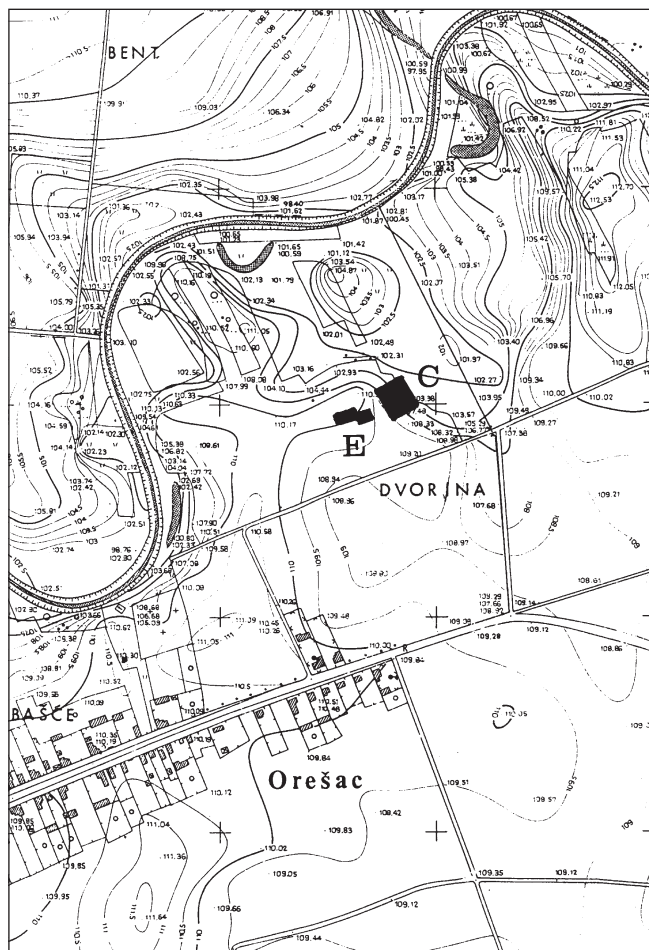
Jezičac remena (T. 1, 2):

Dimenzije: visina 3,85 cm; širina 1,9 cm.

Opis: Brončani pojasni jezičac amforastog oblika. Stražnja pločica sa sačuvanim čavličem za pričvršćivanje oblikovana je samo u sektoru gornjeg dijela i ima par

⁵ O tome je obaviješten Konzervatorski odjel Ministarstva kulture, Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Osijeku. Nakon izlaska na teren, poduzete su mjere zaštite.

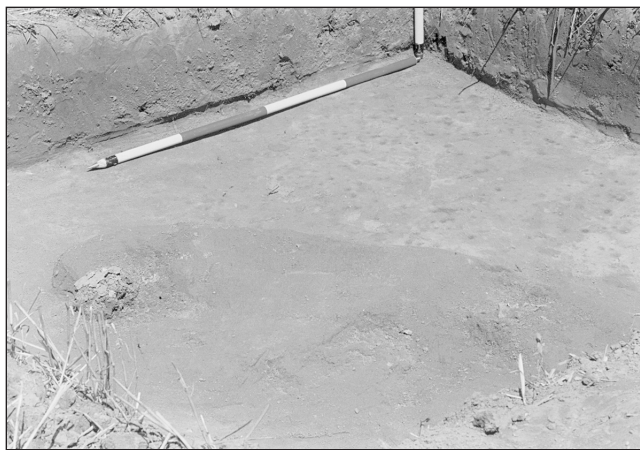
⁶ Prilikom arheoloških iskopavanja prikupljen je sav osteološki materijal i pohranjen u Institutu za arheologiju. Antropološku analizu, čiji će rezultati biti posebno objavljeni, provodi mr.sc. Jadranka Boljunčić, znanstveni asistent Instituta za arheologiju.

Karta 2. -Detalj zemljovida s označenim položajima sondi C i E na lokalitetu Orešac - Luka II i Luka II a, istraživanim tijekom 1997. godine

kružnih proboja iznad najšireg dijela. Privjesak je ukrašen jednostavnom ugraviranom dvostrukom kružnicom koja prati širi dio pločice s kružićem u sredini jezičca. Od ruba pločice prema kružnici protežu se dvije okomite paralelne linije. U dijelu između čavlića i proboja također se nalaze paralelne zakošene ukrasne linije usmjerene prema okomitim paralelnim linijama.

Jezičac iz groba br. 1 predstavlja uobičajeni oblik amforastog tipa pojasnih jezičaca, dominantnu i općeraširenu vrstu, koja se pojavljuje u mnogim varijacijama. U kasnoantičkim grobljima Panonije datirani su u 4. stoljeće (npr. Sisak (Koščević 1991:70-71, T XXVI, 374); Somogyszil (Burger 1979: T 16, gr. br. 81); Intercisa (Alföldi 1957: 463, Abb. 103/10, 18, 19; Vago, Bona 1976: T 8, gr. br. 126/2, T 9, gr. br. 146/3, T 13, gr. br. 1012/2); Carnuntumu (Bullinger 1969: T XII/6 i T XIV/6); nekoliko slovenskih nekropola (Sagadin 1979:315, T 10/5); amforasti jezičac drugačije varijacije iz Štrbinaca kod Đakova (Gregl 1994: 187, 188, T 5:3). Pojedini navedeni primjeri datirani su novcima kasnoantičkih vladara od kojih se pojavljuju Valentinijan I. (364-375), Valens (364-378) i Gracijan (367-383) (Vago, Bona 1976: T 9, gr.br.146; Burger 1979: T 16, gr. br. 81).

Slika 1. - Sonda C 1 na lokalitetu Orešac - Luka II s obrisima grobnice broj 1 vidljive na dubini 0,40 m, (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

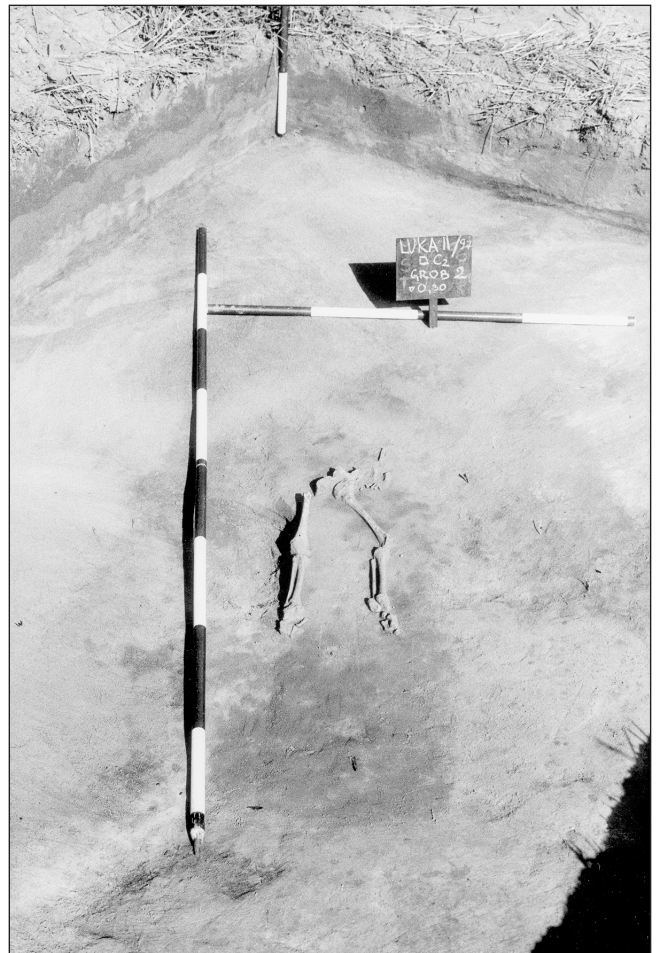
Združeni nalaz kopče i jezičca remena često se prepoznaju kao oznaka društvenog položaja pokojnika, iako u literaturi nije usuglašeno radi li se o osobi civilne ili vojne pripadnosti (Lányi 1972:115; Migotti 1998:106-107). U kasnoantičkim grobljima kopče i jezičci pronalazeni su prilikom iskopavanja na raznim mjestima uz pokojnika, a položaj na desnoj strani

Slika 2. - Kosturni ostaci pokojnice položene na dubini od 0,45 m u grob broj 3 s priloženim novcem Julijana II Apostate na lokalitetu Orešac - Luka II (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

Slika 3. - Kosturni ostaci pokojnika iz groba broj 1 s brončanom pojasnom kopčom i jezičkom od remena na lokalitetu Orešac - Luka II (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

Slika 4. - Djelomično sačuvani kosturni ostaci djeteta iz groba broj 2 s lokaliteta Orešac - Luka II (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

karlice je uobičajen (Lányi 1972: 98, Abb. 18/3 i 6, Abb. 19/3 i Abb. 54/13-21). Identična kopča u paru s pojasnim jezičkom, primjera iz gr.br.1, pronađena je u Intercisi (Vago, Bona 1976: T 13, gr. br. 1012), a također i sličan jezičac s kopčom datirani novcima Valensa (364-378) i Gracijana (367-383) (Vago, Bona 1976: T 9, gr. br. 146). Spomenuti grobovi vremenski se podudaraju s dijelom groblja istraživanog na položaju Luka II, te se dijelove remena iz gr.br. 1. može sa sigurnošću datirati u isto vrijeme tj. u drugu polovicu 4. stoljeća.

Niz sjeveroistočnu padinu brežuljka otvorene su još dvije sonde dimenzija 2x2 m (sonda C1b i C1c), ali su bile sterilne.

Na višem dijelu uzvišenja jugozapadno od C 1 otvorena je sonda C 2, također dimenzija 2x2 m. U njenom sjevernom kutu, na dubini od 0,40 m uočen je tamniji humusni sloj (0,05x0,10 m) uokolo kojeg je bio žuto-sivi pijesak. Na tom dijelu napravljeno je proširenje (sonda C 2a) u kojem su se vidjeli obrisi manje grobne rake – **grob 2**. Nakon čišćenja ustanovljeno je da su sačuvane kosti nogu i dio karlice manjeg djeteta (duž. sačuvanog dijela 57 cm), dok je gornji dio tijela razvučen, vjerojatno oranjem,

jer se ukop nalazio na dubini od 0,35 m (Sl. 4; Sl. 8, gr. br. 2.). Ostaci kostiju manjeg djeteta također su bili položeni u smjeru I - Z, a nalazili su se sjeverozapadno, u “drugom redu”, s obzirom na grob 1. Nisu pronađeni nikakvi prilozi niti nalazi uokolo skeleta. Razmak između spomenuta dva ukopa bio je oko 2 m.

Zapadno od sonde C 2 otvorena je sonda C 3 dimenzija 2x1 m, položena u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Na dubini do 0,20 m pronađen je manji, jako oštećen ulomak srednjovjekovne keramike crvene boje s crnim presjekom. Na vanjskoj stijenci ulomak ima ukras u obliku plitke horizontalne linije. Južno od sonde C 2 otvorena je sonda C 4, također dimenzija 2x1 m, položena u smjeru SZ-JI. Također u prvom otkopnom sloju naišlo se na veoma ispran ulomak oker-crvene keramike s crnim presjekom. Osim ovih ulomaka u površinskim slojevima, obje su sonde bile sterilne.

Jugoistočno od sonde C 1, okomito na nju, otvorena je sonda C 5 položena u smjeru kao pokojnici, istok - zapad, dimenzija 3x3 m (s usječkom 1,5 m u JI dijelu). Odmah u drugom otkopnom sloju (0,30 m) uočen je obris grobne rake – **grob 3**. Pokojnica je bila položena na dubini od 0,45 m, u smjeru I - Z, (duž.

Slika 5. - Djelomično sačuvani kosturni ostaci pokojnice iz groba broj 4 s lokaliteta Orešac – Luka II (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

164 cm). Glava i rebra jako su propala. Zadnji dio lubanje okrenut je prema I, a čeljust na suprotnu Z stranu, pa se može pretpostaviti da je glava bila okrenuta prema istoku, dok se čeljust "izmaknula". Lijeva ruka bila je položena na trbuh, a desna nešto niže, u smjeru nogu, sa šakom okrenutom prema novčiću, koji se nalazio ispod lijeve karlice, na dub. 0,30 m (Sl. 2; Sl. 8, gr. br. 3).

Novac (T. 1, 3):

Promjer: 16,5 mm; Težina: 2,4 gr.

Av.: Portret cara okrenut na desno. Lijevo od glave cara ostatak teško čitljivog natpisa:

DN IVLIAN(VS) (AVG)

Oko teksta i glave u polju se nalazi niz "Perlenkreis".

Rv.: U polju kompozicija od dva lika. Stojeći legionar s desne strane kopljem u desnici probada protivnika na tlu. Oko likova u polju naslućuje se mogući tekst:

(GLORIA ROMANORUM)

Prema dijelu čitljivog natpisa na aversu brončanog (bakrenog) novčića - vjerojatno denara, može se zaključiti da je kovan u vrijeme rimskog cara Julijana II. (Apostate) (361-363), unuka Konstancija Klora i nećaka Konstantina I., početkom 60-tih godina 4.st.⁷ Drugih nalaza ili priloga uz pokojnicu nije bilo, osim manje krhke školjkice koja je pronađena prilikom vađenja kostiju.

Južno od sonde C 5 postavljena je sonda C 6 također u smjeru I - Z, dimenzija 1,5x4 m. Do dubine 0,60 m sonda je bila sterilna i nije se, kao u ostalim slučajevima, uočavala grobna raka. U sredini iskopanog dijela nalazila se žuta, izuzetno tvrda zemlja, koja

⁷ Zahvaljujem dr. Željku Tomičiću, ravnatelju Instituta za arheologiju, Zagreb, na obavljenoj ekspertizi rimskih novčića iz grobova br.3 i br.5.

Slika 6. - Brončana lukovičasta fibula priložena uz lijevu nogu pokojnika iz groba broj 5 s lokaliteta Orešac - Luka II (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

se razlikovala od okolne zemlje, te se prilikom poliranja naišlo na dubini od 0,80 m na brončani novčić, koji je ukazivao na još jednog pokojnika – **grob 5**. Uz istočni profil sonde na dubini 0,60 m, izvan dijela gdje se mogla naslutiti grobna raka, naišlo se na tri ulomka sive glatke keramike, od kojih dva sigurno pripadaju istoj posudi - ulomci dna (T. 1, 4) i trbuha posude. Osim spomenutih fragmenata na istoj dubini pronađeno je i jedno crveno dno finije posudice. U čitavom sloju 0,60 - 0,80 m nailazi se na sitan gar i ulomke ciglice, koji se ne mogu izdvojiti jer se mrve. Ova činjenica nije bila dovoljna da se zaključi o postojanju konstrukcije ili neke oplata oko pokojnika. Sam pokojnik bio je položen na dubini od 0,80 m, u smjeru I - Z, ali s glavom polegnutom na zapad (duž.174 cm). Lubanja je u cijelosti sačuvana. Desna ruka potpuno je ispružena sa šakom i prstima položenim na dio gdje karlica prelazi u bedro. Lijeva ruka lagano je savinuta, ali ipak u ispruženom položaju. Šaka i prsti lijeve ruke nešto su lošije očuvani, a položeni su na karlicu (Sl. 8, gr. br. 5). Priloženi novčić nalazio se kod lijevog lakta.

Novac (T. 1, 6):

Promjer: 16,5 mm; Težina: 1,5 gr.

Av.: Portret cara okrenut na desno. Na glavi dijadema, a na desnom ramenu fibula. Oko portreta ostatak natpisa:

DN VA (LENS) AVG

Rv.: Stojeći ženski krilati lik okrenut na lijevo. U desnoj uzdignutoj ruci drži lovor ili granu palme. S lijeve strane lika u polju nalazi se djelomično čitljiv natpis:

Slika 7. - Nalaz kamena – pješčenjaka in situ (dim. 90x90x60 cm) položenog, u smjeru I-Z, na manje kamenje koji mu čine temelj, s lokaliteta Orešac - Luka IIa (sonda E1a), (Foto: Tajana Sekelj Ivančan).

(SE)CVRIT(AS) (REIPVBLICAE)

Egzerg: ()SISC. Kovnica: Siscia.

Prema natpisima na aversu i reversu novčić - poludenar ili "centenionalis" je kovan za vrijeme cara Valensa, brata i suvladara Valentinijana I. u drugoj polovici 60-tih i tijekom 70-tih godina 4. st.⁸, nekoliko godina prije prestanka rada sisačke kovnice novca, koja od 387. godine prestaje kovati novac (Nenadić 1986/1987:93). Novac kao prilog veoma je čest u kasnoantičkim nekropolama te pomaže pri datacijama materijala koji se nalazi uz pokojnika. Uz novce ostalih careva koji ujedno datiraju čitavu grobnu cjelinu i priloge u njoj - Somogyszil (Burger 1979: Tab.3:14, 6:33, 9:39); Intercisa (Vago, Bona 1976:Tab.5, gr.br.56, Tab.16, gr.br.1056, Tab.20, gr.br.1141); Sladojevci (Spajić 1967:103-113; Lovrenčević 1980:240; Gregl 1993:33); Štrbinci kod Đakova (Gregl 1994:182-183), učestalo se pojavljuju novci Julijana II. i Valensa, kakav je slučaj i u

⁸ Vidi bilješku 7.

grobovima br. 3 i 5. - npr. Dunapentele (Kovrig 1937: T XXXVI,3); Szomogyszil (Burger 1979: Tab. 3:14 i 16:84); Brezje nad Zrečami (Pahič 1969:236, gr. br. 14, T 8:4); Treštanovci "Gradina" (Sokač-Štimac 1984:121/3,5); Komin (Nemeth-Ehrlich 1983:23) i drugi. U mađarskim kasnoantičkim grobovima novac je položen na razna mjesta uz pokojnika, a uobičajen je i položaj kraj lijeve ruke ili ispod lijevog dijela karlice pokojnika (Lányi 1972:Abb. 23/3,6, Abb. 24/2,6,7,8).

Smještenu nešto ispod lijevog koljena, pokojnik je imao cijelu brončanu lukovičastu fibulu, a ispod karlice brončanu pojasnu kopču remena.

Lukovičasta fibula (T. 1, 7; Sl. 6):

Dimenzije: dužina 9,15 cm; širina 5,6 cm; visina 3,1 cm.

Opis: Brončana lukovičasta fibula, dvočlane izvedbe sa zglobnom iglenom napravom. Ima masivan zbijeni luk trapezastog presjeka s naznakama ukrasa. Na mjestu gdje se luk spaja s nogom fibule kao i na dijelu noge, nalazi se ukrasni element s kosim urezima. Duga noga podijeljena je uzdužnom brazdom na dva dijela i ukrašena s pet parova kružnih udubljenja utisnutih na malim zaravnjenim segmentima. Dva para kružića nalazi se u gornjem dijelu, a tri u donjem dijelu noge. Na kraju noge fibula završava nazubljenim ukrasom. Iгла je sačuvana u cijelosti i još blokirana okomitom polugicom koja zatvara ležište igle. Trokutasta poprečna greda ima profiliran gornji rub, ispod kojeg se nalaze dva kružna otvora. Postrano i zaglavno dugme, blago spljoštene kuglaste forme, imaju prstenaste nareckane profilacije s unutarnje strane.

Ovaj tip fibule razvio se u Podunavlju i postigao veliku rasprostranjenost. Najjača produkcija pripadala je 4. stoljeću, a uz Podunavlje veću koncentraciju ovaj tip fibule postigao je i u Panoniji: Dunapentele (Kovrig 1937: T XXXVI, 3); Intercisa (Vago, Bona 1976: Tab. 1,3,5,12,14,15,16,20,21); Somogyszil (Burger 1979: T 2,3,6,9,11,15,16,22); Sisak (Koščević 1980:34-35). Nalazi lukovičastih fibula na teritoriju kontinentalne Hrvatske, uobičajeni su na nekropolama kao grobni prilozi - npr. Treštanovci "Gradina" (Katalog 1994:120, gr. br. 101, kat. br. 166); Sv. Martin na Muri (Katalog 1994: 127, kat. br. 184); Virovitica "I. Ribnjak" (Katalog 1994:129, kat. br. 189), iako se javljaju i u gradskim (npr. Sisak (Koščević 1980:T XXX-XXXIII; Katalog 1994: 84, kat.br. 42); Vinkovci (Dimitrijević 1979: T 20, 2 i 5; Katalog 1994:101, kat. br. 106a, b) i utvrđenim naseljima Donja Glavnica, Kuzelin (Katalog 1994:115, kat.br.151). Svi spomenuti nalazi datirani su u drugu polovicu 4. stoljeća. U grobovima su ove fibule najčešće položene kraj lijevog ili desnog ramena pokojnika (Burger 1979: grob br. 5,14,15,19,33,39, 48,79,84,130), ali nije neobično pronaći ih i na drugim mjestima, npr. ispod koljena pokojnika, kao što je slučaj u grobu br. 5 (Lányi 1972: Abb. 16/1,2,5,6, i Abb.17/1,2). Neovisno o razmišljanjima o društvenoj uvjetovanosti uporabe spomenutog tipa fibule te pokazatelju socijalne

slojevitosti (Migotti 1998:105-106), općenito se može zaključiti da su one bile sastavni dio muške nošnje te da su imale značaj propisanog, serijski proizvedenog industrijskog artikla, koji se izrađivao u vojnim radionicama za potrebe lokalnog stanovništva od kraja 3. stoljeća i kroz čitavo 4. stoljeće (Koščević 1980:35).

Pojasna kopča (T. 1, 5):

Dimenzije: visina 5,2 cm, širina obruča 3,75 cm, širina pločice 3,2 cm.

Opis: Brončana pojasna kopča s ovalnim obručem preko kojeg prelazi trn i s četvrtastom pločicom koja se s tri zakovice pričvršćivala na remen. Po svim karakteristikama slična je pojasnoj kopči iz groba br. 1., osim što nije ukrašena i ima veliku pločicu koja gotovo zaprema širinu cijelog obruča.

U kasnoantičkim nekropolama Panonije ovaj se tip pojasne kopče često uz pokojnika pojavljuje zajedno s lukovičastom fibulom kako je slučaj i u gr.br. 5 (Vago, Bona 1976: T 3, gr. br. 33, T 5, gr. br. 49, T 12, gr. br. 930 i 944; Burger 1979: T 15, gr. br. 79), odnosno s prilogom novca pojedinog vladara koji datira čitavu grobnu cjelinu (Burger 1979: T 20, gr. br. 114).

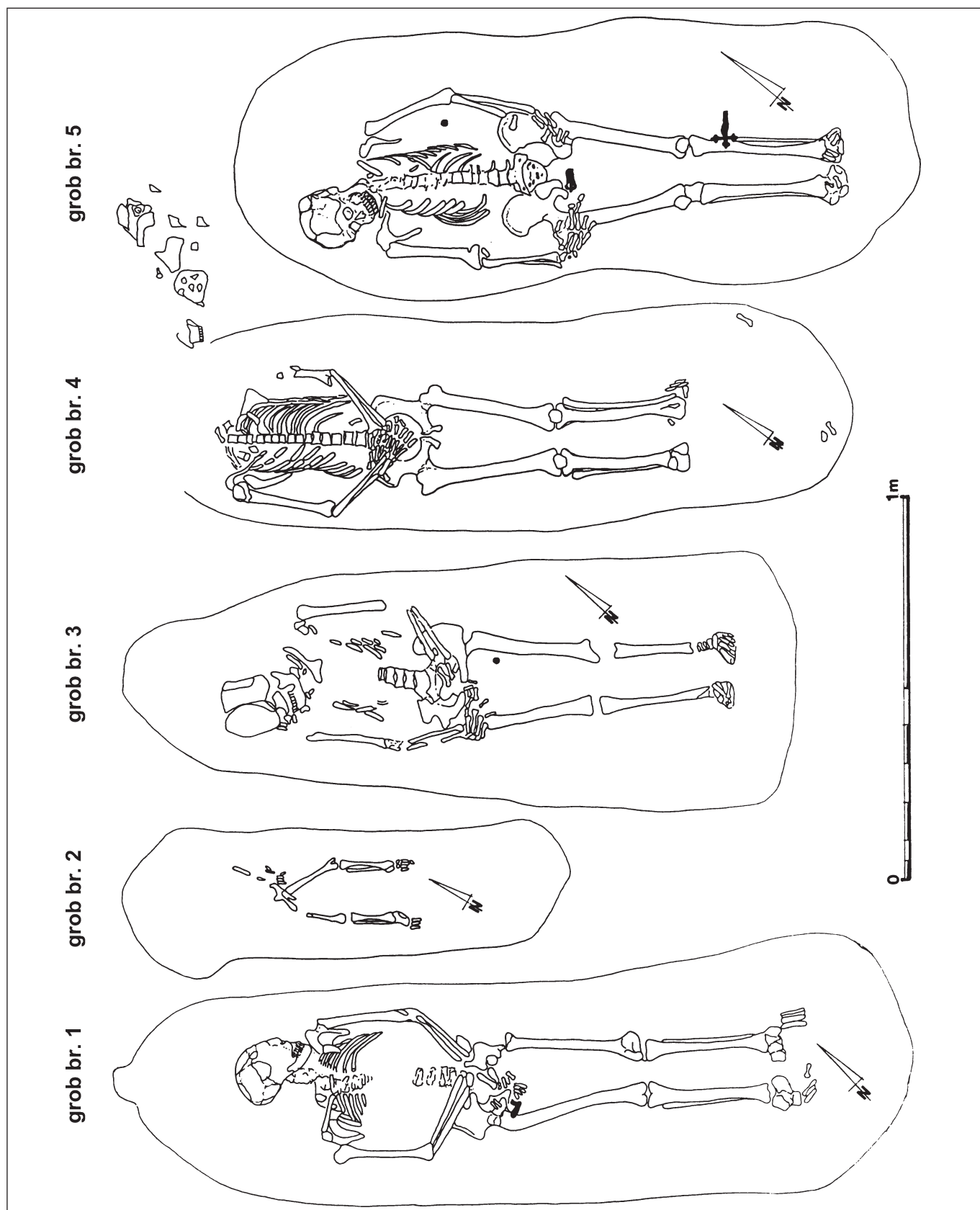
Grobovi br. 1,3 i 5 pripadaju "prvom redu", a razmak između gr.br.1 i 3 je oko 2,5 m, a između gr.br.3 i 5 oko 3,5 m.

Sjeverozapadno od sonde C 2 otvorena je na padini prema Luki I, sonda C 7, dim. 4x4 m (+ proširenja). U istočnom dijelu sonde C 7 naišlo se, već u prvom otkopnom sloju, na dijelove lubanje pokojnice koja je na dubini 0,05 m bila razvučena oranjem, a na mjestu gdje se trebala nalaziti, do dubine 0,30 m bila je recentna rupa naknadno očišćena koja je lubanju devastirala – **grob 4**. Ostale kosti nalazile su se na dubini od 0,20 m i bile su, iako krhke, dobro sačuvane u prvobitnom položaju (duž. sačuvanog dijela kostura 150 cm). Prilozi uz pokojnicu, kao i dijelovi nošnje nisu pronađeni. Kostu su bile položene u smjeru I - Z, u ispruženom položaju s rukama prekrženim na trbuhu (Sl. 5; Sl. 8, gr. br. 4). Grob br.4 pripada "drugom redu" u kojem se nalazi i grob br. 2, a razmak između njih je oko 4 m.

LUKA II a

Sonde E (Karta 2)

Sonda E1 dimenzija 4x2 m postavljena je u smjeru sjeveroistok-jugozapad, 20-tak m JZ od sonde C, na povišenju koje se nadovezuje na oranice zvane "Dvorina", arheološki istraživane 1980-tih godina. Spomenuto povišenje blago se spušta prema močvarnom uskom pojasu koji okružuje uzvišenje Luka I. Anketiranjem vlasnika (g. Franjo Novosel, Orešac 87a), saznali smo da prilikom oranja plug zapinje o veće kamenje, a po površini se pronalazi sitnije kamenje, cigle i nakupine žbuke. U prvom otkopnom sloju humus je bio pomiješan s lomljenom ciglom i kamenjem, a pronađen je i komad

Slika 8. - Crtži pokojnika s lokaliteta Orešac-Luka II (Crtž: Nataša Pokupčić; tehnički uredila: Vlasta Žinić Justić).

- grob broj 1 s naznačenim obrisom grobne rake i položajem brončane pojasne kopče i jezića od remena ispod desne karlice pokojnika;
- grob broj 2 s naznačenim obrisom grobne rake i djelomično sačuvanim kosturnim ostacima djeteta;
- grob broj 3 s naznačenim obrisom grobne rake i položajem brončanog novčića Julijana II. Apostate kod karlice pokojnice;
- grob broj 4 djelomično sačuvani kosturni ostatci s naznačenim obrisom grobne rake;
- grob broj 5 s naznačenim obrisom grobne rake i položajem brončanog novčića cara Valensa, pojasne kopče i lukovičaste fibule uz pokojnika

pješčenjaka s otiskom školjke. Sljedeći je sloj gotovo identičan prvome, dok se na dubini 0,40-0,60 m intenzitet nakupine žbuke, kamenja i cigle smanjivao. Žuti pijesak i glina pojavljuju se na dubini 0,80 m. Točno u sredini sonde (-0,70 m) nalazila se nakupina tamnije zemlje s tragovima gara i nekoliko ulomaka kostiju položeni na zdravicu.

U istočnom je dijelu sonde E, zbog veće nakupine žbuke i cigle, bilo izvedeno proširenje - sonda E1a. U sjevernom dijelu proširenja E1a izoliran je veći kamen (dimenzije: duž. 0,90 m; širina 0,90 m; visina 0,60 m). Kamen se nalazi *in situ*, položen u smjeru I - Z na manje kamenje koje čini "temelje" visine 0,10-0,12 m. Spomenuti "temelji" položeni su na žutu masnu glinu - zdravicu (Sl. 7). Veća nakupina šute nalazila se istočno od kamena kao da se dio, koji je bio na njemu, urušio na I stranu. Sličan kamen-pješčenjak pronađen je prijašnjih godina oko 1-1,5 km jugozapadno od položaja sonde E i nalazi se u vrtu kuće Mate Slabinca, Orešac 117a.

Sondiranjem na položaju Luka II a, može se pretpostaviti veza s položajem Luka II, koju će buduća veća istraživanja vjerojatno potvrditi.

Probnim arheološkim iskopavanjima na položaju Luka II otkriveno je ukupno 5 kosturnih grobova, čiji prilozi datiraju istraženi dio groblja u drugu polovicu 4. stoljeća. Oni predstavljaju jedan od najrasprostranjenijih oblika kasnoantičkih grobova u Panoniji koji se očituje u jednostavnom ukopu u zemlju, bez dodatnih gradnji (Vágó, Bóna 1976:141-145). Na prostoru kontinentalne Hrvatske poznati su kasnoantički grobovi na više mjesta. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj pretežito su to slučajni nalazi razrušenih kosturnih grobova ukopanih tijekom 4. stoljeća (Registar 1990:lok.br. 105, 345, 414, 461, 786, 907), odnosno više ukopa (Registar 1990:lok.br.99, 580, 769). Na području Slavonije također su istraživane kasnoantičke nekropole 4. stoljeća (Spajić 1967:101-132; Sokač-Štimac 1984:113-134, s popisom literature u stručnim časopisima o rezultatima iskopavanja na lokalitetu Treštanovci "Gradina"; Gregl 1994:181-190; Dimitrijević 1979:156,162, i drugi), a sve one pokazuju sličnost s kasnoantičkim ukopima pronađenim na lokalitetu Orešac - Luka II tijekom 1997.g.

U novije vrijeme provodi se i antropološka analiza osteološkog materijala s nekih kasnoantičkih lokaliteta Hrvatske, kao što su Štrbinci (Šlaus 1998:121,132), "istočna nekropola" u Mursi (Osijek) (Šlaus, neobjavljeni podaci), te na lokalitetu "Ad basilicas pictas" u Splitu (Šlaus 1999:60-65). Iako su takova istraživanja kasnoantičkih populacija općenito veoma rijetka, ona mogu dovesti do zanimljivih zaključaka o pripadnosti pokopanog stanovništva nekoj vrsti specijalizirane zajednice (Šlaus 1999:65). O učestalosti spomenutih istraživanja, odnosno veličini uzorka, ovisit će mogućnosti

interpretacije demografskih osobina stanovništva na pojedinim lokalitetima, uočavanja patoloških promjena ili razvojnih anomalija stanovništva, te kako se dobiveni rezultati odnose spram antropoloških istraživanja provedenih na kasnoantičkim populacijama Srednje Europe. Analiza prikupljenog osteološkog materijala s lokaliteta Orešac - Luka II, koja se provodi u Institutu za arheologiju, iako predstavlja veoma mali uzorak, svojim će se rezultatima također uklopiti u spomenuta istraživanja⁹.

Arheološki nalazi na nekim navedenim kasnoantičkim lokalitetima Hrvatske imaju kršćanska obilježja te se smatra da je na njima ukopavano stanovništvo koje je pripadalo kršćanskoj vjeri i poznavalo njenu simboliku (Katalog 1994:116-129; Migotti 1994:56-67). Pogrebni obred na kasnoantičkim grobljima Panonije ne razotkriva pouzdano vjersku pripadnost pokojnika, naročito ne ondje gdje nisu pronađeni izričito kršćanski predmeti, iako se vjerska pripadnost pokušava tumačiti i pojedinim značajkama obreda kao što je orijentacija grobova, položaj ruku te način prilaganja predmeta (Migotti 1998:94-95). Premda se arheološki prepoznatljiva pojava vjerskog očitovanja pokojnika pokapanih u kasnoantičkim grobljima pokušava prepoznati u orijentaciji pokojnika tj. u položaju tijela i okrenutosti glave prema istoku, neutemeljeno je samo na osnovi spomenute značajke nagađati o vjerskoj pripadnosti (Migotti 1995:270-271; Migotti 1998:98-98). Iako su pokojnici na lokalitetu Luka II bili položeni u smjeru I (noge) - Z (glava), od kojih neki s "pogledom" prema istoku (grob br.1,3?), ova činjenica nije dovoljna za zaključak o vjerskoj pripadnosti stanovništva koje je tu pokopano jer, ukoliko nema drugih uvjerljivih materijalnih dokaza, tako orijentirani pokojnici na kasnoantičkim grobljima mogu biti Židovi, poklonici Nepobjedivog Sunca ili kršćani (Migotti 1994:58-59,62; Migotti 1995:271). Drugi mogući pokazatelj vjerske pripadnosti pokojnika tumači se položajem ruku kao znakovite pojedinosti grobnog obreda, gdje se prekrizene ruke na krilu pokojnika, kao kod primjera iz groba broj 1 i 4 iz Orešca, tumače kao jedan od kršćanskih običaja. Razna odstupanja i drugačiji položaji ruku u izrazito kršćanskim grobovima ukazuju na stanoviti oprez pri donošenju zaključaka samo na osnovi navedenog (Migotti 1998:98). Također se sa sigurnošću ne može na osnovi nekih razmišljanja o simbolici oblika, lukovičastu fibulu pronađenu u grobu br.5 pripisati kršćaninu, kao što se ni položaj fibule kraj noge ne može protumačiti kao simbolički grobni prilog, iako se u literaturi pokušava na osnovi spomenutoga tumačiti statusno-spolni, etnički ili religijski smisao (Lányi 1972:140; Migotti 1994:59,62; Migotti 1997:56-57; Migotti 1998:94-97,105,107, s navedenom literaturom autora pojedinih tumačenja).

Opisani kasnoantički grobovi iz Orešca svojom se orijentacijom pokojnika prema istoku, položajem ruku

⁹ Vidi bilješku broj 6.

kod nekih ukopa, kao i ritualnim odlaganjem dijelova odjeće, približavaju tumačenjima o kršćanskim vjerskim obredima, međutim mali broj priloga pronađenih u tim grobovima, kojima nedostaju izrazito kršćanska obilježja, mogu se različito tumačiti. Za konačne zaključke bit će

potrebno arheološki istražiti veći dio groblja na Luki II, a rezultati istraživanja pridonijet će pri interpretacijama o vjerskoj ili čak etničkoj pripadnosti stanovništva koje je na spomenutom položaju pokopavano tijekom 4. stoljeća.

POPIS KRATICA

ActaArchHung	- Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)	ObavijestiHAD	- Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
ArchHung	- Archaeologica Hungarica (Budapest)	OpusA	- Opuscula Archaeologica (Zagreb)
ArhPregl	- Arheološki pregled (Beograd/Ljubljana)	OsjZbor	- Osječki zbornik (Osijek)
Aves	- Arheološki vestnik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Ljubljana)	PrilInstArheolZagreb	- Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
Diadora	- Diadora. Glasilo Arheološkog muzeja u Zadru, (Zadar)	Prilozi	- Prilozi Odjela za arheologiju Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu (Zagreb)
DissPan	- Dissertationes Pannonicae (Budapest)	RazpraveSAZU	- Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Ljubljana)
GSM	- Glasnih slavonskih muzeja (Vukovar)	VirZb	- Virovitički zbornik (Virovitica)
		ZborZZSiB	- Zbornik radova znanstvenog sabora Slavonije i Baranje (Osijek)

POPIS LITERATURE

Alföldi et al 1957	M. Alföldi et al., Schnallen, Riemenzungen und andere Gurtelverzierungen, U: Intercisa II. (Dunapentele), Geschichte der Stadt in der Römerzeit, ArchHung XXXVI, Budapest 1957:456-475.
Bullinger 1969	H. Bullinger, Spätantike Gürtelbeschläge. Typen, Herstellung, Trageweise und Datierung. Dissertationes Archaeologicae Gandenses, vol. XII, Brugge, 1969.
Burger 1979	A. Sz. Burger, <i>Das Spätromische Gräberfeld von Somogyszil</i> , Budapest 1979.
Dimitrijević 1979	S. Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, U: Corolla Memoriae Iosepho Brunšmid Dicata, Vinkovci 1979:133 i d.
Gregl 1993	Z. Gregl, Istraživanje kasnoantičke nekropole u Štrbincima kod Đakova, ObavijestiHAD god. XXV, br. 2, Zagreb 1993:32-34.
Gregl 1994	Z. Gregl, Kasnoantička nekropola Štrbinci kod Đakova (Istraživanja 1993.god.), OpusA vol.18, Zagreb 1994:181-190.
Katalog 1994	Grupa autora, <i>Od nepobjedivog sunca do sunca pravde</i> . Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj, Arheološki muzej Zagreb.
Kovrig 1937	I. Kovrig, Die Haupttypen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, DissPan II/4, Budapest, 1937.
Koščević 1980	R. Koščević, <i>Antičke fibule s područja Siska</i> , Zagreb 1980.
Koščević 1991	R. Koščević, <i>Antička bronca iz Siska. Umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog Carstva</i> , Zagreb 1991.
Lányi 1972	V. Lányi, Die Spätantiken Gräberfelder von Pannonien, ActaArchHung tom. XXIV, fas. 1-3, Budapest 1972:53-213.
Lovrenčević 1980	Z. Lovrenčević, Rimske ceste i naselja u Bilogorsko-Podravskoj regiji, ArhPregl 21, Beograd 1980:233-248.
Makjanić 1990	R. Makjanić, Terra sigillata iz Orešca, zbirka Vinček i Radijevac, Prilozi, br.7, Zagreb 1990:31-44.
Migotti 1994	B. Migotti, Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj, U: Katalog – Od nepobjedivog sunca do sunca pravde, Zagreb 1994:41-67.
Migotti 1995	B. Migotti, "Sol iustitae Christus est". (Origines) Odrzi solarne kristologije na ranokršćanskoj građi iz sjeverne Hrvatske, Diadora 16-17, 1994-1995:263-292.
Migotti 1997	B. Migotti, <i>Evidence for Christianity in Roman Southern Pannonia (Northern Croatia), A catalogue of finds and sites</i> , BAR S684, Oxford 1997.

- Migotti 1998 B. Migotti, Vrednovanje arheološke građe u svjetlu rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije, U: Katalog – Accede ad Certissiam, Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova, Zagreb 1998:89-115.
- Minichreiter 1985 K. Minichreiter, Rekognosciranje terena općine Virovitica, GSM, 1985, god. XIX/XXX, br. 50/51:41-51.
- Minichreiter 1986 K. Minichreiter, Pregled arheoloških nalaza na području općine Virovitica, VirZb, Virovitica 1986:81-98.
- Minichreiter 1997 K. Minichreiter, Otkriće u Lukaču i Požegi kao prilog poznavanju topografije naselja starčevačke kulture u sjevernoj Hrvatskoj, PrilInstArheolZagrebu 11/12, (1994/1995), Zagreb 1997:7-36.
- Nemeth-Ehrlich 1983 D. Nemeth-Erlich, Komin - Pyrri, ObavijestiHAD god. XV, br.1, Zagreb 1983:23.
- Nemeth-Ehrlich 1985 D. Nemeth-Erlich, Rekognosciranje i sondiranje rimskog lokaliteta u Orešcu, Obavijesti HAD god. XVII, br. 1, Zagreb 1985:23-24.
- Nemeth-Ehrlich 1986 D. Nemeth-Erlich, Arheološka istraživanja u Orešcu kod Virovitice, VirZb, Virovitica 1986:103-106.
- Nenadić 1986/1987 V. Nenadić, Prilog proučavanju antičke Sisciae, Prilozi 3/4, Zagreb 1987: 71-102.
- Pahič 1969 S. Pahič, Antični in staroslovanski grobovi v Brezju nad Zrečami, RazpraveSAZU, VI, Ljubljana 1969:215-297, Tab.1-11.
- Pinterović 1970 D. Pinterović, Slavonija kao dio Rimske Panonije, ZborZZSiB I, Osijek 1970:79-100.
- Pinterović 1973-1975 D. Pinterović, Nepoznata Slavonija, OsjZbor XIV-XV, Osijek 1973-1975:123-166.
- Registar 1990 Grupa autora, Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Varaždin 1990.
- Sagadin 1979 M. Sagadin, Antične pasne spone in garniture v Sloveniji, AVes XXX, Ljubljana 1979:294-327, T 1-11.
- Salajić 1996 S. Salajić, Virovitica od predpovijesti do srednjeg vijeka, U: Virovitica - izabrane teme, Virovitica 1996:53-56.
- Salajić 1994, S. Salajić, Arheološki nalazi u Orešcu, Zavičaj, glasilo za kulturu, znanost i umjetnost Matice Hrvatske Virovitica, 1994/IV, br. 5-6, Slatina, Orahovica, Pitomača, Virovitica 1994:63.
- Sekelj Ivančan 1995 T. Sekelj Ivančan, *Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia*, BAR S615, Oxford 1995:156,157.
- Sekelj Ivančan 1997 T. Sekelj Ivančan, Probno sponožno arheološko iskopavanje na lokalitetu Orešac-Luka, ObavijestiHAD god. XXIX, br. 3, Zagreb 1997:104-108.
- Sokač-Štimac 1984 D. Sokač-Štimac, Rezultati arheoloških istraživanja na "Treštanovačkoj gradini" kod Tekića, Požeški Zbornik V, Požega 1984:113-134.
- Spajić 1967 E. Spajić, Kasnorimska nekropola u Sladojevcima, OsjZbor br.XI, Osijek 1967:101- 132.
- Spajić 1971 E. Spajić, Rimski novci nađeni u Baranji, OsjZbor br.XIII, Osijek 1971:133-157, Tab.I-II, Karta Baranje.
- Stare 1952 V. Stare, Pozno antično grobišće na Ravnem Brdu, AVes III/1,2, Ljubljana 1952:137-144.
- Šlaus 1998 M. Šlaus, Antropološka analiza osteološkog materijala, U: Katalog – Accede ad Certissiam, Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova, Zagreb 1998:121-134.
- Šlaus 1999 M. Šlaus, Antropološka analiza kasnoantičke populacije, U: Katalog – Ad basilicas pictas, Split 1999:60-65.
- Vágó & Bóna 1976 E. B. Vágó & I. Bóna, *Die Gräberfelder von Intercisa I*, Budapest 1976.
- Vikić & Gorenc 1969 B. Vikić & M. Gorenc, *Prilog istraživanju antiknih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1969.

SUMMARY

THE LATE ROMAN CEMETERY OF OREŠAC-LUKA II

Key words: Orešac-Luka II, late Roman cemetery, belt buckles, belt buckle, belt mount, crossbow fibula, coins of Julian Apostate and Valens

The article describes the results of archaeological excavations at the site of Orešac-Luka II near Suhopolje in the Virovitica-Podravska County (Map 1, Map 2). Excavation was performed in 1997 by the Institute of Archaeology under the direction of Tajana Sekelj Ivančan, with the cooperation of the archaeological curator of the Municipal Museum of Virovitica, Silvija Salajić.

A total of 5 simple skeleton graves, arranged into two rows, was uncovered in test excavations (Fig. 1). All of the deceased were placed in an E-W orientation, with the head to the west and the arms cross on the pelvis (grave 1/ Fig. 3, Fig. 8 and grave 4/ Fig. 5, Fig. 11) or somewhat lower on the thighs (grave 3/ Fig. 2, Fig. 10 and grave 5/ Fig. 12). Two of the burials were badly damaged by recent plowing and lacked grave goods (grave 2/ Fig. 4,

Fig. 9 and grave 4/ Fig. 5, Fig. 11). The other graves contained bronze belt buckles (grave 1/ Pl. I:1 and grave 5/ Pl. II:1), a belt mount (grave 1/ Pl. I:2), a crossbow fibula (grave 5/ Fig. 6, Pl. II:3), and coins of Julian II the Apostate (grave 3/ Fig. 2, Pl. I:3) and Valens (grave 5/ Pl. II:2), which date the excavated part of the cemetery to the second half of the 4th century.

Test excavation was also performed some 20 meters SW of the position with the late Roman burials, designated as Luka Iia. A sandstone slab of large dimensions (90x90x60 cm) was found *in situ*, placed in an E-W direction on top of smaller stones that formed a foundation for it (Fig. 7).

The test excavations at the Luka II site at Orešac have confirmed the existence of a late Roman cemetery dated to the second half of the 4th century, also related to the site of Luka Iia, where a large stone was found *in situ*. A connection between the two positions can probably be assumed because of their nearness, and this will probably be confirmed by future excavations.

Translated by B. Smith-Demo

- T. I. 1. - Brončana pojasna kopča remena iz groba broj 1 s lokaliteta Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).
T. I. 2. - Brončani pojasni ježičac remena iz groba broj 1 s lokaliteta Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).
T. I. 3. - Novac Julijana II. Apostate iz groba broj 3 s lokaliteta Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).
T. I. 4. - Ulomak dna sive glatke posude pronađen uz grob broj 5 na lokalitetu Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).
T. I. 5. - Brončana pojasna kopča remena iz groba broj 5 s lokaliteta Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).
T. I. 6. - Novac cara Valensa (iz groba broj 5 s lokaliteta Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).
T. I. 7. - Brončana lukovičasta fibula iz groba broj 5 s lokaliteta Orešac - Luka II, (Crtež: Miljenko Gregl).

T. 1

